

FUZÛLÎ'NİN FARŞÇA VE TÜRKÇE DİVANLARINDA KULLANDIĞI VEZİNLER

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak* □

Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî (ölm. 963/1556)'nin Farsça ve Türkçe divanlarında kullandığı vezinlerin çeşitli mukayeselerle incelenmesini ihtiva eden bu çalışma, pek çok şair üzerinde etkili olmuş bu büyük şahsiyetin vezin hususundaki tercihlerini ve bazı özelliklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Daha önceki bir araştırmamızda Fuzûlî'nin aruzu nasıl kullandığını, Fars edebiyatının önde gelen isimlerinden Hâfız-ı Şîrâzî (ölm. 691/1388) ile mukayeseler yaparak göstermeye çalışmış, her iki şairin yüzer gazelini inceleyerek sonuçları imâle, zihâf, iskân, hazf, teşdid, tahfif ve tahrîk başlıkları altında sunmuş, son olarak da bu iki şairin kullandıkları vezinlerin kısa bir karşılaştırmasını yapmıştık (1). Bu sebeple bu yazıda şairimizin gerek Farsça gerekse Türkçe şîirlerinde kullandığı vezinler çeşitli yönlerden, ayrıntılı olarak ele alınacak; aruz vezinlerini tercihi bakımından yerinin iyice tesbit edilebilmesi için mukayeseler yapılacak ve kullandığı bazı kalıpların özellikleri üzerinde durulacaktır. (Ayrıca ele alınmasını uygun gördüğümüz mesnevi ve ruballer, bu çalışmaya dahil edilmemiştir.)

Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe divanlarında kullandığı vezinlerin adları ve kullanım adetleri, bahirlere ve nazım şekillerine göre şöyledir (2):

* Selçuk Ün. Fen-Ed. Fakültesi, Doğu Dilleri ve Ed. Bl. Öğretim Üyesi

1. Bkz. Adnan Karaisalıoğlu-Yakup Şafak, "Aruz Kullanma Yönünden Hâfız-Fuzûlî Karşılaştırması", Atatürk Ün. Fen-Ed. Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, S. XIX, s. 49-60.

2. Bu çalışmada Farsça ve Türkçe divanların tenkitli metinlerini ihtiva eden şu nüshalar esas alınmıştır: Farsça Divan, nşr. Hasibe Mazoğlu, Ankara, 1962; Fuzûlî Divanı, nşr. Kenan Akyüz ve arkadaşları, Ankara, 1958.

BAHIRLER VE VEZINLER	GAZEL		KASIDE		KIT'A		DIĞER		TOPLAM	
	T	F	T	F	T	F	T	F	T	F
HEZEC BAHRI										
1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	66	92	8	5	4	1	3	-	81	98=179
2. Me'ûlû mefâilün me'ûlû mefâilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
3. Me'ûlû mefâilû mefâilû fe'ûlün	8	17	-	-	-	1	-	1	8	19=27
4. Mefâilün mefâilün fe'ûlün	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
5. Me'ûlû mefâilün fe'ûlün	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
RECEZ BAHRI										
6. Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün	-	2	1	-	-	-	-	-	1	2=3
REMEL BAHRI										
7. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2=4
8. Feilâtü fâilâtün feilâtü failâtün	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-=1
9. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	132	101	14	9	19	13	8	-	173	123=296
10. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün	52	73	6	11	6	8	1	1	65	93=158
11. Fâilâtün fâilâtün fâilün	-	3	-	-	-	1	-	-	-	4=4
12. Feilâtün feilâtün feilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
MÜNSERİH BAHRI										
13. Müfteilün fâilün müfteilün fâilün	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
14. Müfteilün fâilâtü müfteilün fa'	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1=2
MUZÂRİ' BAHRI										
15. Me'ûlû fâilâtün me'ûlû fâilâtün	5	5	-	-	-	-	-	-	5	5=10
16. Me'ûlû fâilâtü mefâilû fâilün	20	62	1	5	6	6	1	-	28	73=101
MÜCTES BAHRI										
17. Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün	-	6	-	-	-	-	-	-	-	6=6
18. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün	10	36	8	16	2	7	1	-	21	59=80
SERİ' BAHRI										
19. Müfteilün müfteilün fâilün	1	1	-	1	-	-	-	-	1	2=3
HAFİF BAHRI										
20. Feilâtün mefâilün feilün	1	2	1	-	4	9	-	-	6	11=17
MÜTEKÂRİB BAHRI										
21. Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	1	1	1	1	-	-	-	1	2	3=5
22. Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün feil	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1=1
23. Fe'ûlû fa'lün fe'ûlû fa'lün [2]	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1=1
KÂMİL BAHRI										
24. Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-=1
TOPLAM	304	410	40	49	41	46	14	3	399	508=907

10 bahirden 24 veznin yer aldığı bu tabloya göre (3) şair, her iki dilde yazdığı şiirlerde en çok-Fars ve Türk aruzlarında da en çok kullanılan (4) - altı vezni tercih etmiştir. Bu vezinler ve genel kullanım oranları şöyledir:

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün (REMEL)	: %32.7
Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)	: %19.8
Feilâtün feilâtün feilâtün feilün (REMEL) (Fâilâtün) (fa'lün)	: %17.4
Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün (MÛZÂRÎ')	: %11.1
Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (MÛCTES) (fa'lün)	: %8.8
Mefûlü mefâilü mefâilü feülün (HEZEC)	: %3

Yukarıdaki altı veznin dışında kalan kalıpların üç grupta toplandığı görülmektedir.

I. Kısa vezinler: Hezec bahrinden iki (4, 5 nolu); Remel bahrinden iki (11, 12 nolu); Serî', Hafif ve Mütekârib bahirlerinden birer (19, 20, 22 nolu) olmak üzere 7 vezindir. Toplam kullanım oranları % 3.1'dir.

II. Tek çeşit tefilenin tekrarından oluşan muttarid (yeknesak) vezinler: Recez, Remel, Mütekârib ve Kâmil bahirlerinden birer (6,7, 21, 24 nolu) olmak üzere 4 vezindir. Toplam kullanım oranı % 1.4'tür. (Esasen yapı olarak Hezec bahrine ait 4 Mefâilün vezni de bu gruba aittir; ancak çok kullanılan vezinler arasında yer aldığından buraya dahil edilmemiştir.)

III. İki çeşit tefilenin münâvebe ile terarından oluşan mütenâvib (alması) vezinler: Hezec, Remel, Münserih, Muzârî', Müctes ve Mütekârib bahirlerinden birer (2, 8, 13, 15, 17, 23 nolu) olmak üzere 6 vezindir. Toplam kullanım oranı % 2.4'tür. Mütekârib bahrine ait olan Farsça mütenâvib vezinde Feülü fa'lün tefileleri bir mısradaki 4 kez tekrarlanmıştır. Câmî'nin ifadesine göre söz konusu

3. Merhum Halûk İpekten'in Aruz Ölçüsü adlı çalışmasında Fuzûlî'nin kullandığı vezinlerle ilgili rakamlar, bu tabloya göre bazı küçük farklılıklar arz etmektedir. Krş. Eski Türk Edebiyatı-Edebi Bilgiler, 2. Kısım: Aruz Ölçüsü, (2 bs.), Erzurum, 1989, s. 286.; bu geniş çalışmanın tanıtımı için bkz. Yakup Şafak, "Aruz Ölçüsü ve Bazı Değerlendirmeler", Yedi İklim, S. 49, s. 12-18.

4. Bkz. Perviz Nâtil Hânlerî, Tahkik-i Intikâdî der şî'r-i Fârsî, Tahran, 1327 h.ş., s. 152 v.d.; L.P. Elwell-Sutton'un The Persian Metres (Cambridge, 1976) adlı eserinden naklen Sîrûs Şemsâ, Seyr-i gazel der şî'r-i Fârsî, 3. bs. Tahran, 1370 h.ş., s. 236-240; H. İpekten, a.g.e., s. 251-256.

vezindeki bu tarz sonraki (müteahhirin) Fars şairlerinden bazıları tarafından denenmiştir (5). Zâf'nin de bu şekilde yazılmış bir gazeli vardır (6).

Yukarıda ele alınan 23 veznin dışında kalan tek kalıp Münserih bahrine ait (14 nolu) Müfteilün fâilâtü müfteilün fa'dır. Bir Türkçe ve bir de Farsça gazelde kullanılmıştır. Genel olarak Farsça gazelerde % 0.9'luk bir kullanıma sahip olan bu vezin, daha ziyade eski İran'lı şairlerin iltifat ettiği bir kalıptır (7). Türkçe manzumelerde ise çok nadir olarak görülmektedir (8).

Muttarid ve mütenâvib vezinlerin kullanılışı üzerine bazı mülâhazalarımız da şöyledir:

1. Söz konusu vezinlerden 7'si (2,6,8,13,15,23,24 nolu) duraklı olarak kullanılmıştır. Yani bu vezinlerle yazılan manzumelerde mısralar iki eşit parçaya bölünmektedir ve mısraların ilk bölümü sonunda kelimeler de bitmektedir. Bunlar:

Mef'ölü mefâilün/ mef'ölü mefâilün (HEZEC)

Müstefilün müstefilün / müstefilün müstefilün (RECEZ)

Feilâtü fallâtün / feilâtü fâilâtün (REMEL)

Müfteilün fâilün (fâilân) /Müfteilün fâilün (fâilân) (MÜNSERİH)

Mef'ölü fâilâtün / mef'ölü fâilâtün (MUZÂRİ')

Fe'ölü fa'lün/ fe'ölü fa'lün / fe'ölü fâ'lün / fe'ölü fa'lün (MÜTEKÂRİB)

Mütefâilün mütefâilün/ mütefâilün mütefâilün (KÂMİL)'dür.

(İşaretlerden de anlaşılacağı üzere Mütekârib bahrine ait vezinde her iki tefilede bir, durak yapılmıştır.)

2. Yukarıdaki vezinlerde aynı yapıda oldukları halde (1, 7, 17, 21 nolu) şu 4 vezin, duraksız olarak kullanılmıştır.

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)

5. Câmî, Risâle-i arûz, terc. ve şerh: Ahmed Saif (Câm-i muzaffer-Şerh-i arûz-ı Mollâ Câmî), İstanbul, 1267, s. 151-152.

6. Bkz. H. İpekten, a.g.e., s. 242.

7. Bkz. S. Şemîsâ, a.g.e., s. 238; Reşîdü'd-dîn-i Vatvât, Muhtasarî der ilm-i arûz, nşr. Ahmed Ateş- Abdulvahhab Tarzi, Farsça Grameri (metinler kısmı), İstanbul, 1970, s. 259.

8. Bkz. Y. Şafak, "Aruz ölçüsü ve Bazı Değerlendirmeler", s. 16.

Fellâtün fellâtün fellâtün fellâtün (REMEL)

(Fâilâtün)

Mefâilün fellâtün mefâilün fellâtün (MÜCTES)

Feülün feülün feülün feülün (MÜTEKÂRİB)

(Her iki gruptaki vezinlerin örnekleri için aşağıda gösterilen yerlere bakınız.)

3. Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe divanlarındaki muttarid ve mütenâvib vezinlerde görülen bir diğer özellik, bu vezinlerle yazılmış manzumelerde mısra sonlarında- özellikle kafiye ve rediflerde- birleşik (bir buçukluk) hece kullanılmamasıdır. (Münserih bahrine ait Müfteilün fâilün (fâilân)/ müfteilün fâilün (fâilân) vezni, tabiatıyla bu kullanımın dışındadır; zira aruz kitapları bu veznin dört ayrı şekilde kullanılmasına cevaz vermiştir) (9).

Söz konusu 10 vezinle yazılmış manzumelerin kafiye ya da redifleri şunlardır:

1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün: Türkçe Divan: hancer (Ks. IV), sevdâsı (Trk. Bend, s. 51), zân (Ks. XVIII), kişverdür (Ks. XIX), eyler (Ks. XXII), handandan (Ks. XXV), rabbânî (Ks. XXVI), müşkil (Ks. XXX), eyler (Ks. XXXVI), peydâ (G. IV), yâ Rab (G. XXX), it (G. XLII), dut (G. XLIV), görgeç (G. LII), bar (G. LXVI), yazmışlar (G. LXVIII), dutmuşlar (G. LXIX), oynar (G. LXX), artar (G. LXXI), dirler (G. LXXX), eyler (G. LXXXI), sor (G. LXXXIV), cünûnumdur (G. LXXXVII), pâdandur (G. LXXXVIII), kandur (G. LXXXIX), Mecnun'dur (G. XC), dil-rûbâlardur (G. XCI), vardur (G. XCII), mâildür (G. C), hâlümdür (G. CI), cebînümdür (G. CII), itdügümdendür (G. CIII), iyindür (G. CIV), kılmaz (G. CXI), olmaz (G. CXII), olmaz (G. CXIII), bilmez (G. CXVI), virmez (G. CXVII), itmiş (G. CXXXIII), hoş (G. CXXXIV), nâ-danlığ (G. CXLVI), aşık (G. CLII), tek (G. CLVI), anber-efşânun (G. CLXII), virdün (G. CLXV), urdum (G. CXC), yoldaşum (G. CXCIII), değşürdüm (G. CXCIV), benzetdüm (G. CXCVIII), itdüm (G. CCI), hicrandan (G. CCXII), âf-tâbindan (G. CCXIII), varından (G. CCXIV), bî-nevâlardan (G. CCXV), nûş-handünden (G. CCXVIII), melâmétden (G. CCXIX), tuğyânın (G.

9. Bkz. Seyfi-i Buhârâyî, Arûz-ı Seyfî, nşr. H. Blochmann (The Prosody of the Persians adlı eserin sonunda) Amsterdam, 1970, s. 32-33; ayrıca krş. Şems-i Kays (Şemsü'd-dîn Muhammed b. Kays er-Râzî), el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âr'i-Acem, nşr. Muhammed Kazvîni aynı eserden yeniden nşr. Müderris Rezevi, Tahran, 1338 h.ş., s. 138-139; Câmi a.g.e., s. 115-118. (Fuzûlî'nin bu vezinle yazdığı iki gazelin numaraları şunlardır: T.D. G. LX; F.D. G. 402.)

CCXXIV), yaşın (G. CCXXV), bu (G. CCXXXVI), âhû (G. CCXXXVIII), uma (G. CCXLI), eyle (G. CCL), beyâbâne (G. CCLI), ruhsâre (G. CCLIII), üzre (G. CCLVI), usanmaz mı (G. CCLXIV), hicrânı (G. CCLXVI), bâzân (G. CCLXX), yaşı (G. CCLXXVI), şehlâyı (G. CCLXXVII), âlem-ârâyı (G. CCLXXVIII), İtdl (G. CCLXXXIII), yetmez mi (G. CCLXXXIX), meni (G. CCXC), meni (G. CCXCI), âlem-ârâdur (Trc. Bend s. 438), perîşânum (Mur. s. 472), eyler (Kit'a XI), dutsan (Kit'a XX), câhil (Kit'a XXII) kim (Kit'a XXIV); Farsça Divan: galtâneş (Ks. 1), dâred (Ks. 5), şod (Ks. 9), âlem (Ks. 28), bâşem (Ks. 30), âlem râ (G. 4), pâ râ (G. 6), nizârem ra (G. 10), can râ (G. 11), bulbul râ (G. 13), û râ (G. 14), bulbulhâ (G. 19), zebânem râ (G. 21), h âbem râ (G. 26), peydâ (G. 32), şebhâ (G. 34), mâ râ (G. 35), hûban râ (G. 36), perîveş râ (G. 47), yâ Rab (G. 53), imşeb (G. 54) bâ' is (G. 117), nâslh (G. 123), dâred (G. 126), neg'şâyed (G. 127), dâred (G. 135), gîred (G. 138), gîred (G. 141), gîred (G. 144), ufted (G. 145), şod (G. 147), mî-bîned (G. 149), mî-bâred (G. 159), şod (G. 161), âyed (G. 166), ufted (G. 167), mî- sūzed (G. 182), âyed (G. 183), bâşed (G. 187), dâred (G. 192), ne-mî-âyed (G. 195), mî-dâned (G. 198), kes (G. 215), dil-keş (G. 218), guher-bâreş (G. 219), hicrâneş (G. 220), rûyeş (G. 221), vâ' iz (G. 228), kef (G. 232), âşık (G. 238), gul (G. 246), musta'cil (G. 247), refem (G. 252), dîdem (G. 255), dîdem (G. 257), kerdem (G. 258), dârem (G. 259), nemnâkem (G. 260), bestem (G. 262) kerdem (G. 263), dil-cûyem (G. 266), bestem (G. 267), mes-tem (G. 268), cânânem (G. 269), âverdem (G. 270), kerdem (G. 271), mî-h âhem (G. 275), gerdem (G. 282), ne-mî-h âhem (G. 283), hem (G. 288), gerdem (G. 291), bin'vîsem (G. 294), ne-mî-bînem (G. 302), ne-mî-dânem (G. 308), ne-mî-dânem (G. 310), burdem (G. 312), bâşem (G. 316), mî-dânem (G. 321), gerdân (G. 333), men (G. 335), men (G. 340), men (G. 342), in (G. 349), bîrûn (G. 350), men (G. 351), tu (G. 360), û (G. 363), û (G. 364), mande (G. 373), yâ ne (G. 377), ruhsârî (G. 381), kerdî (G. 383), hem-râhî (G. 385), meclis-ârâyî (G. 391), reftî (G. 392), bâşî (G. 396), deşt-peymâyî (G. 400), ûyem (Kit'a 30).

2. Mefûlû mefâilûn mefûlû mefâilûn: T.D. cânânı (G. CCLXV); F.D. dâred (G. 180).

3. Müstefîlûn müstefîlûn müstefîlûn müstefîlûn: T.D. ulâ (Ks. VIII); F. D. bered (G. 188), konem (G. 305).

4. Feilâtûn feilâtûn feilâtûn feilâtûn: T. D. terdür (G. CVI), âşık (G. CLI); F.D. mâyil (G. 244), şunîdî (G. 395).

5. Feilâtû fâilâtûn feilâtû fâilâtûn: T.D. olmuş (G. CXXXV).

6. Mef'ülü Fâillâtün mef'ülü fâillâtün: T.D. vazih (G.LVI), nigârum (G. CXCII), mübtelâde (G.CCXLVI), cemâle (G.CCXLVII), dâğ (G. CCLXI); F. D. kerd (G.168), semen-ber (G. 203), hâsıl (G. 241), mâyî (G. 384), dâri (G. 389).

7. Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün: F. D. bâşed (G. 131), ne-dârem (G. 293), burîdem (G. 306), bi-guşâyem (G. 320), men (G. 352), devîdî (G. 394).

8. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün: T.D. hurrem (Ks.XXVII), hâdis (G. XLVII); F.D. dil (Ks. 2), pîrâhenem ra (G.7), âşînâyî (Müsed. 1).

9. Fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün fe'ülü fa'lün: F.D. ter (Ks. 37).

10. Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün: T.D. revânımı (G. CCLXII).

Listede görüldüğü üzere şair, bu vezinlerle yazmış olduğu Türkçe manzumelerden hiçbirisinde kafiye ya da redif sonlarında birleşik hece kullanmamıştır. Farsça manzumelerde ise sadece bir gazelde (G. 168) kerd, üç gazelde de (G. 333, 349, 350) gerdân, în, birün rediflerini kullanmıştır. (Söz konusu manzûmelerin birinci mısralarının sonlarında ise -harf-i medden sonra nûn-i sâkinle biten kelimeler ile Farsça manzûmelerde fiil çekimleri dışında ve daha ziyade uzun manzûmelerde- derd, şem', beyt, lillâh, ışk, hâk, dehr gibi birleşik hece ile biten kelimelere az da olsa tesadûf edilmektedir.)

Muttarid ve mütenâvib vezinler üzerine yaptığımız geniş kapsamlı bir araştırmada (10). Türk şairlerinin bu vezinlerle yazdıkları manzumelerin sonlarında birleşik hece getirmemeye özen gösterdikleri, aynı mülâhaza ile kafiye ve rediflerde -ân, -ün, -în, (harf-i medden sonra nûn-i sâkin) sesleriyle biten kelimeler kullanmaktan da kaçındıkları görülmektedir (11). Fars şairlerinin ise genel olarak mısra sonlarında birleşik hece kullanmamaya dikkat etmekle birlikte, birçok şairin kafiye ve rediflerde, özellikle sonu dal ve te harfleriyle biten fillerle -ân,-ün-în sesleriyle sona eren kelimelerde bunu müsamahayla karşıladıkları anlaşılmaktadır. Geleneği çok iyi bilen Fuzûlî, mezkûr vezinlerle yazdığı Türkçe manzumelerin kafiye ve rediflerinde birleşik hece ile biten kelimeler getirmekten kaçınırken, Farsça manzumelerinde bu cevazı dört gazelinde kullanmıştır.

Şairimizin kullandığı vezinlerin Fars ve Türk edebiyatlarındaki yerini belirleyebilmek için iki edebiyatta da gazelerde kullanılan vezinleri yukandaki tasnif çerçevesinde vermek uygun olacaktır (12).

10. Bu araştırmamız henüz yayınlanmamıştır.

11. Harf-i medden sonra gelen şâkin (harekesiz) nûnlann mısra içinde takti'den düştükleri, mısra sonlarında ise şâkin bir harf sayıldıkları hususunda bkz. Câmî, a.g.e; s. 62-63; Seyfi, a.g.e., s. 8. Camî, risalesinde bu tür vezinlerin müsebbâğ (yani mefâilân, müstefîllân, failiyân gibi sonu bir buçukla biten) şekillerine yer vermemiştir.

12. Tablonun oluşumunda genel ortalamalar için H. İpekten ve L.P. Elwell-Sutton'ın tesbitleri esas alınmıştır.

EN ÇOK KULLANILAN ALTI VEZİN	Fuzuli T. %	Türk Ed. Genel Ort. %	Fuzuli F. %	Fars Ed. Genel Ort. %
1. Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC)	21.7	(13.2)	22.4	(8.4)
2. Mef'ülü mefâilü mefâilü fe'ülün (HEZEC)	2.6	(7.6)	4.1	(6.9)
3. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün (REMEL)	43.4	(31.4)	24.6	(14.6)
4. Feilâtün feilâtün feilâtün feilün (REMEL)	17.1	(13.4)	17.8	(13.5)
5. Mef'ülü fâilâtü mefâilü fâilün (MUZÂRİ')	6.6	(13.1)	15.1	(14.8)
6. Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (MÜCTES)	3.3	(6.2)	8.8	(13.5)
Toplam	94.7	(84.9)	92.8	(71.7)

KISA VEZİNLER

1. Mefâilün mefâilün fe'ülün (HEZEC)	-	(5.01)	0.24	(3.7)
2. Mef'ülü mefâilün fe'ülün (HEZEC)	-	(0.38)	0.24	(2.7)
3. Fâilâtün fâilâtün failün (REMEL)	-	(1.61)	0.73	(2.2)
4. Feilâtün feilâtün feilün (REMEL)	0.33	(0.22)	0.24	(1.1)
5. Müfteilün müfteilün fâilün (SERİ')	0.33	(0.27)	0.24	(0.7)
6. Feilâtün mefâilün feilün (HAFİF)	0.33	(2.38)	0.48	(2.9)
7. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün feil (MÜTEKÂRİB)	-	(0.14)	0.24	(0.6)
Toplam	0.99	(10.01)	2.41	(13.9)

MUTTARİD VEZİNLER

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün (HEZEC) (Yukarıda geçti.)

1. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün (RECEZ)	-	(1.18)	0.49	(1.8)
2. Müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün (RECEZ)	-	(0.02)	-	(0.1'den az)
3. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün (REMEL)	-	(0.08)	-	(0.2)
4. Feilâtün feilâtün feilâtün feilâtün (REMEL)	0.66	(0.01)	0.49	(0.5)
5. Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün (MÜTEKÂRİB)	(0.33)	(0.05)	0.24	(0.6)
6. Mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün (KÂMİL)	0.33	(0.01)	-	(0.1'den az)
Toplam	1.65	(1.35)	1.22	(3.2)

MÜTENÂVİS VEZİNLER

Mef'ülü mefâilün mef'ülü mefâilün (HEZEC)	0.33	(0.69)	0.24	(2)
Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün (RECEZ)	-	(0.78)	-	(1.3)
Feilâtü fâilâtün feilâtü fâilâtün (REMEL)	0.33	(0.22)	-	(1.2)
Müfteilün fâilün müfteilün fâilün (MÜNSERİH)	0.33	(0.50)	0.24	(1.6)
Mef'ülü fâilâtün mef'ülü fâilâtün (MUZÂRİ')	1.65	(1.27)	1.22	(2.4)
Mefâilün feilâtün mefâilün feilâtün (MÜCTES)	-	(0.05)	1.46	(1.1)
Fa'lün fe'ülün fa'lün fe'ülün (MÜTEKÂRİB)	-	(0.08)	-	(0.2)
Toplam	2.64	(3.59)	3.16	(9.8)

Bu tablodan çıkarılabilecek sonuçlar ise şöyledir:

Şairimiz en çok, Fars ve Türk aruzlarında da en çok kullanılan altı vezni tercih etmekle beraber, genel eğilimden farklı olarak Remel bahrinin Fâllâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ile Hezec bahrinin Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezinlerine büyük bir alâka göstermiştir. (Türkçe gazelerde toplam %65.1, Farsça gazelerde toplam %47; bu rakamlar genel ortalamanın bir hayli üzerindedir). Yine O, remel bahrine ait Feilâtün feilâtün feilâtün feilün veznini, genel ortalamanın (yaklaşık %4'lük bir farkla) üzerinde kullanmıştır. Buna karşılık Türkçe gazelerinde, Muzâri' bahrinin Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün veznini; hem Türkçe hem Farsça gazelerde, Müctes bahrinin Mefâilün feilâtün mefâilün feilün ve Hezec bahrinin Mefûlü mefâilü mefâilü feülün kalıplarını genel eğilimin (yaklaşık %3 ila %6.5 arasında farklarla) aşağısında kullanmıştır.

Altı veznin toplam kullanım oranları da Türkçe gazelerde % 9.8'lik ve Farsça gazelerde % 21.1'lik farklarla genel eğilimin üzerindedir. Dikkat çekici bir başka husus, söz konusu vezinlerin oranlarının Farsça ve Türkçe manzumelerde ciddi farklılıklar göstermesidir. Örneğin Fâllâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni Türkçe gazelerde % 43.4'e yükselmişken, Farsça gazelerde %24.6'da kalmıştır. Bunun aksine olarak Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün kalıbı Türkçe gazelerde %6.6 gibi düşük bir oranda kalırken Farsça gazelerde % 15.1'e yükselmiştir ki bu rakam genel eğilime çok uygundur. Aynı şekilde Mefâilün feilâtün mefâilün feilün vezninin Türkçe ve Farsça gazeller arasındaki oran farkı % 5.5'tir.

Fuzûlî manzûmelerinde, çoğunlukla mesnevilerde kullanılan kısa vezinlere ve gerek Fars, gerekse Türk aruzlarında -4 Mefâilün dışında- az kullanılmış muttarid ve mütenâvib vezinlere de ilgi göstermemiş, bazılarını hiç denememiştir. Kısa vezinlerin toplam kullanım oranı, her iki edebiyattaki genel temâyülün çok altındadır.

Şair, Türkçe manzûmelerinde vezinleri, Türk edebiyatındaki, özellikle içinde yaşadığı XVI. y.y.daki eğilimlere yakın oranlarda kullanırken (13), Farsça manzûmelerinde vezinleri Fars şiirindeki genel temâyüle daha uygun oranlarda kullanmıştır. Fuzûlî'nin iki dilde yazdığı manzumelerde, vezin tercihleri hususunda görülen bu farklılıkta, şüphesiz dillerin kendilerine özgü hu-

13. H. İpekten'in tesbitlerine göre XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Zâtî, Fuzûlî, Hayâlî, Yahyâ Bey, Nev'î, Bâkî ve Rûhî, mezkur 6 vezni -ortalama olarak- % 91, kısa vezinleri % 6, muttarid ve mütenâvib vezinleri ise % 3 civarında kullanmışlardır; krş a.g.e., s. 284-293.

susiyetlerinin, her iki edebiyatta vezin konusundaki temâyüllerin, şairin yaşadığı devrin ve etkilendiği edebî şahsiyetlerin rolü vardır.

Bu mülâhazadan hareketle, şairimizin her iki dille yazdığı şiirlerde kullandığı vezinler hususundaki tercihlerinin daha belirgin bir şekilde ortaya konulabilmesi için Fars edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden Sa'dî (öl. 691/1292), Hâcû (öl. 753/1352) ve Hâfız (ölm. 791/1388) ile çağdaşı olan Türk şairlerinden Zâtî (öl. 953/1546), Hayâlî (öl. 964/1557) ve Yahyâ Bey (ölm 990/1582)'in gazellerinde kullandıkları vezinlerin oranlarını takdim etmek uygun olacaktır (14). (Sıralama yukarıdaki sınıflandırmaya göre yapılmış ve mukayese imkânı sağlaması için Fuzûlî'nin Farsça ve Türkçe manzumelerinde kullandığı vezinlerin oranları, tekrar verilmiştir.)

	SA'Dİ	HÂCÜ	HÂFİZ	FUZULİ FARSA GAZELLERİ	FUZULİ TÜRKSÜZ GAZELLERİ	ZÂTİ	HAYALİ	YAHYÂ BEY
EN ÇOK KULLANILAN ALTI VEZİN	%	%	%	%	%	%	%	%
Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	4.2	2.4	4.7	22.4	21.7	19.7	14.8	13.2
Mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün	5.1	8.9	3.9	4.1	2.6	6.5	2.8	2.5
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	6.5	12.9	6.4	24.6	43.4	42.6	41.6	38.3
Feilâtün feilâtün feilâtün feilün	15.2	22.4	26.2	17.8	17.1	12.2	10.6	17.4
Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün	10.7	9.9	14.4	15.1	6.6	9	18.1	14.9
Mefâilün feilâtün mefâilün feilün	16.3	14.4	22.7	8.8	3.3	0.9	4.6	7
Toplam	58	70.9	78.3	92.8	94.7	90.9	92.5	93.3
KISA VEZİNLER	20.1	15.8	12.8	2.4	1	6.2	4.6	2.1
MUTTARİD VEZİNLER	ER 3.9	3.7	0.6	1.2	1.7	0.4	0.4	0.2
MÜTENÂVİB VEZİNLER	16.9	8.4	8	3.2	2.6	2.7	2.2	4.4
Diğerleri	1.3	1.8	0.4	0.2	0.3	—	—	0.2

Sonuç olarak Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî, gerek çeşit gerekse oran bakımından, Türkçe manzumelerinde Türk edebiyatının ve özellikle içinde yaşadığı XVI. yüzyılın; Farça manzumelerinde ise Fars edebiyatının genel temâyüllerine yakın olan vezinleri tercih etmiştir. Ancak O, gerek Remel bahrinin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ve Hezec bahrinin Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün kalıplarını en çok kullanan şairlerden biri olması, gerek kısa, muttarid ve mütenâvib vezinlere fazla iltifat etmemesiyle vezin tercihi hususunda kendi şahsiyetini korumuş ve ayrıcalığını ortaya koymuştur. Ayrıca muttarid ve mütenâvib vezinleri kullanışı da onun, aruz konusundaki ustalığının ve titizliğinin bir başka göstergesi olmuştur.

14. Bu tablonun oluşumunda merhum İpekten'in mezkûr eserinin yanısıra şu çalışmadan istifade edilmiştir: Rûhullâh Hâdî, "Tenevvu-ı evzân der gazeliyyât-ı Hâcû, Hâfız ve Sa'dî", Rüşd-Âmûzîş-ı Edeb-ı Fârsî, S. 27, s. 56-63.